

УДК 343.3

К. С. Сиротов

**ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ Й АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ
АСПЕКТІВ ПРАВЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ СТАТТІ 110²
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ,
ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ
ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ
АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ
ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ»**

Постановка проблеми. За період з грудня 2012 року по теперішній час Україна пережила низку соціально-політичних і військових потрясінь, які наглядно продемонстрували невідповідність окремих норм законодавства вимогам сьогодення та необхідність докорінного перетворення низки кримінально-правових інституцій.

Як наслідок, події 2013–2017 років змусили парламент повністю переглянути окремі законодавчі документи, що мають стосунок до національної безпеки.

У зазначений період Верховною Радою України 66 разів уносилися зміни до Кримінального кодексу (далі – КК) України та 48 разів – до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, які містили більше ніж тисяча різноманітних доповнень і поправок (за даними, отриманими на офіційному сайті <http://zakon0.rada.gov.ua>) [2; 3].

Мета статті – дослідити передумови доповнення Кримінального кодексу України ст. 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» та проаналізувати практику притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні вказаного злочину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проте окремі нововведення до чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства, проіснувавши незначний проміжок часу, були виключені новими поправками. Причинами зазначеного явища є неможливість застосування нововведених норм права згідно з вимогами сьогодення, конфлікт між потребою ефективно протидіяти терористичним і сепаратистським явищам у країні та вимогами щодо лібералізації законодавства, висунутими Європейським Союзом.

Крім того, потреба часу, що викликає пришвидшений темп унесення змін до чинного законодавства, не сприяє його досконалому науковому дослідженню й обговоренню.

Як приклад можна згадати введення в КК України 16.01.2014 ст. 110¹ «Екстремістська діяльність», яку згодом було звідти виключено [5].

Тому надважливим завданням для сучасної юридичної науки є постійне дослідження чинного кримінального законодавства й аналіз його відповідності вимогам сьогодення.

Так, 19 червня 2014 року законодавцем унесено зміни до КК України, а саме доповнено його статтею 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» [6].

У зв'язку з тим що нині науково-практичний коментар зазначеної статті повністю відсутній, доречно розпочати дослідження наведеної правової норми саме з аналізу передумов і причин криміналізації вказаного діяння та правозастосовної практики цього складу злочину.

Суб'єктом подання цього Законопроекту стали депутати Верховної Ради України І.С. Луценко та А.А. Кожем'якін, які обґрунтували необхідність уведення в КК України додаткового складу злочину результатами соціологічних досліджень, проведених у березні-квітні 2014 року (*статистичні дані самого екзит-полу не представлені*).

Як ідеться в пояснювальній записці Проекту Закону, що став підставою для внесення відповідних змін до КК України, зазначені дослідження громадської думки жителів України дають змогу зробити висновок, що ідеї сепаратизму виходять зовсім не від народу, а насаджуються ззовні [7].

Наведене твердження, на нашу думку, містить у собі відразу дві суперечності.

По-перше, походження ідеї сепаратизму та її поширення серед населення може бути підтверджено виключно фактичними даними розвідувальних і контррозвідувальних органів держави (до компетенції яких належить згадана проблема), а ні в якому разі не ґрунтуватися на матеріалах проведення соціологічного дослідження громадської думки.

По-друге, якщо брати до уваги той факт, що поширення т. зв. «сепаратистських ідей» здійснюють ззовні (*представники і структури іноземних держав*), то й фінансуються вони із цих самих зовнішніх джерел. А отже, притягувати до кримінальної відповідальності в такому випадку необхідно іноземні юридичні особи, що, відповідно до положень чинного законодавства, неможливо, і представників владних структур іноземних держав, які за теперішніх реалій у жодному випадку не будуть передані українському судочинству. Отже, якщо розглядати як основний фактор, що інспірує поширення сепаратизму в Україні, саме «зовнішній вплив», то вказана стаття КК України матиме декларативний характер і не матиме жодного значення для забезпечення прав і законних інтересів України.

З метою аналізу підстав уведення в КК України ст. 110² розглянемо детальніше пояснювальну записку до Законопроекту.

Народні депутати зазначають: «Кримінальний кодекс України недостатньо регулює питання, пов'язані із діяльністю, спрямованою на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, зміну меж території або державного кордону України».

Так, є дві статті, які можна застосовувати для кваліфікації таких дій, – ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, або захоплення державної влади», ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України». Проте випадає важливий елемент – фінансування подібних дій.

Як зазначають автори законодавчої ініціативи, сьогодні спостерігається розгалужена мережа юридичних і фізичних осіб, які забезпечують фінансування подібних структур в Україні, метою яких є підтримка *сепаратистських настроїв*, а саме така діяльність є головною рушійною силою в розпалюванні подібних конфліктів усередині держави [7].

У цьому контексті важливо зацентувати увагу на двох аспектах.

По-перше, сам понятійний апарат словосполучення «сепаратистські настрої» не досліджено й не введено в чинне законодавство. Ураховуючи одне з найбільш загальноживаних тлумачень поняття «сепаратизм» [9, с. 472], можна дійти висновку, що «сепаратистські настрої» в цьому контексті потрібно розуміти як особисте переконання окремої людини в необхідності відокремлення від держави частини її території та населення.

Водночас правова норма, що розглядається, передбачає відповідальність за фінансування дій, спрямованих на насильницьке повалення конституційного ладу й захоплення державної влади, у зв'язку з чим доцільно зробити припущення, що ініціатори зазначеного Законопроекту в контексті поняття «сепаратистські настрої» розуміють також особисті переконання окремої особи в необхідності зміни конституційного ладу та заміни державної влади у спосіб, не передбачений чинним законодавством.

Отже, підставою для введення зазначеного складу злочину до КК України є *необхідність формування механізму протидії особам (фізичним чи юридичним), що фінансують структури, в т. ч. політичні й громадські об'єднання, які поширюють серед населення України переконання щодо необхідності відокремлення від держави частини її території, а також зміни конституційного ладу та заміни державної влади у спосіб, не передбачений чинним законодавством.*

Ураховуючи той факт, що більшість політичних партій і громадських об'єднань опозиційної спрямованості будують свою діяльність на критиці чинної влади, формуванні в пересічних громадян переконання щодо неефективності її роботи й необхідності заміни (*в т. ч., як показує практика останніх подій, і шляхом організації протестних акцій і блокуванням шляхів транспортного сполучення й державних установ*), існує ризик використання представниками владних структур механізму кримінальної відповідальності за вказані діяння для здійснення тиску на своїх опонентів.

Так, будь-яка діяльність опозиційних сил, спрямована на дискредитацію чинної влади й донесення до населення ідеї про необхідність проведення

перевиборів шляхом організації масових протестних заходів і т. зв. блокад із вимогами відставки уряду та президента, матиме окремі ознаки складу злочину – кримінального правопорушення, що, згідно зі ст. 214 КПК України, буде підставою для внесення відомостей до ЄРДР і початку досудового розслідування. [3] Як наслідок, щодо вказаних партій і їхніх функціонерів проводитимуться слідчі дії, в т. ч. обшуки, виїмки та допити, що не дасть їм змоги функціонувати в нормальному режимі й фактично міститиме в собі порушення ст. 36 Конституції України [1].

Тим самим у ній від початку міститься загроза демократичному устрою нашої держави.

По-друге, ініціаторами Законопроекту не наведено приклад зазначеної розгалуженої мережі юридичних і фізичних осіб, що забезпечують фінансову підтримку сепаратистських процесів в Україні, на які вони безпосередньо посилаються, обґрунтовуючи необхідність наведених змін.

У пункті другому пояснювальної записки, що розглядається, подано мету й завдання: «Проект розроблено з метою забезпечення стабільності в Україні, попередження протиправної сепаратистської діяльності, яка має на меті насильницьку зміну меж території або державного кордону України» [7].

Водночас у рамках правової норми передбачається відповідальність за фінансування не тільки діяльності, спрямованої на насильницьку зміну меж території, а й дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу.

Повертаючись до аналізу безпосередньо ст. 110² КК України, необхідно зазначити, що введення окремої статті, яка регулює відповідальність за фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, не має великого практичного значення, оскільки така відповідальність уже була передбачена.

Розглянемо положення ст. 27 КК України.

Так, частина третя наведеної норми визначає, що «організатором є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або *особа, яка забезпечувала фінансування* злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації». У свою чергу, в частині п'ятій зазначено, що «пособником є особа, яка порадами, вказівками, *наданням засобів чи знарядь* сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками» [2].

Необхідно враховувати той факт, що фінансові ресурси є одним із основних елементів, необхідних для реалізації більшості злочинів проти основ національної державності. Отже, фінансування дій, передбачених ст. ст. 109 і 110 КК України, є нічим іншим як організацією, тобто фінансовим забезпеченням злочинної діяльності групи осіб, що має на меті насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, чи зміну меж території або державного кордону України, або пособництвом, інакше кажучи, наданням засобів чи знарядь у вчиненні

зазначеної категорії злочинів. *У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за фінансування категорії дій, що розглядаються, наставала б за ч. 3 або ч. 5 ст. 27 і ст. 109 або ст. 110 КК України, відповідно.*

Іншим результатом унесення в КК України наведеної статті стало формування правової колізії, причиною якої є реалії сьогодення, пов'язані з функціонуванням на території України незаконних збройних формувань, т. зв. «Донецька народна республіка» (далі – «ДНР») і «Луганська народна республіка» (далі – «ЛНР»).

З моменту доповнення КК України вказаною статтею (від 19.06.2014), тобто майже за три роки, українськими судами винесено тільки один вирок за ст. 110² КК України.

Указаний вирок винесено суддею Жовтневого районного суду м. Запоріжжя Є.В. Стратієм у кримінальній справі від 08.10.2015 № 331/7297/15-к [8], у зв'язку з чим тільки його доречно використовувати як правозастосовну практику кримінально-караного діяння, передбаченого ст. 110² КК України.

У вказаному вирокі судом зазначено, що протягом березня-травня 2014 року на території Луганської області створено так зване самопроголошене державне утворення «Луганська народна республіка», основною метою діяльності якого є зміна меж території й державного кордону України, створення незаконного державного утворення ЛНР, учинення терористичних актів і диверсій на шкоду суверенітету, територіальній цілісності й недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України.

У зв'язку з цим суд кваліфікує дії фігуранта справи як фінансування НЗФ «ЛНР», учинене ним з метою зміни меж території або державного кордону України в порушення порядку, встановленого Конституцією України, за ч. 1 ст. 110² КК України [8].

Разом із тим фактів фінансування та матеріального забезпечення НЗФ «ДНР»/«ЛНР», які з 2014 року здійснюють діяльність, спрямовану на зміну меж території України й захоплення державної влади збройним шляхом, задокументованих у встановленому законом порядку правоохоронними органами, набагато більше. Усі вони кваліфікуються за ст. 258⁵ КК України «Фінансування тероризму», у зв'язку з тим що НЗФ «ДНР» і «ЛНР», відповідно до абзацу 19 ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», є терористичними організаціями [7].

Отже, одні й ті самі дії можна кваліфікувати за двома окремими статтями – 110² і 258⁵ КК України, що формує правову колізію і становить проблему для правильної кваліфікації наведених протиправних діянь.

Іншим правовим аспектом, що потребує подальшого наукового дослідження й опрацювання, є проблема невідповідності санкції за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 110² КК України, тяжкості правопорушення.

Проблема полягає в такому. Санкція ч. 1 ст. 110 КК України передбачає за умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордо-

ну України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій покарання у вигляді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років із конфіскацією майна або без такої. Відповідно до положень ст. 12 КК України, вказане кримінальне правопорушення належить до злочинів середньої тяжкості [2].

Водночас навіть незначне фінансування зазначених вище дій, яке могло суттєво не вплинути на їх учинення, відповідно до санкції ч. 1 ст. 110² КК України, також передбачає покарання у вигляді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років і з конфіскацією майна [2].

Отже, навіть перерахування коштів у розмірі 100 грн на рахунки організацій або осіб, що планують здійснити в непередбачений законом спосіб зміну меж території України, будь-якою фізичною особою, яка за тих чи інших підстав співчуває організаторам, карається так само, як дії безпосередніх виконавців.

Повертаючись до єдиного судового прецеденту, варто зауважити, що у випадку розгляду наведеного складу злочину в контексті фінансування НЗФ «ДНР» і «ЛНР» необхідно розуміти, що основною метою діяльності вказаних формувань є не тільки зміна меж території й державного кордону України (що розглядалося судом) [8], а й захоплення державної влади в Україні загалом і на окремих її територіях.

Тому доречніше розглядати фінансування вказаних структур як кримінальне правопорушення, передбачене одночасно ч. ч. 1 і 2 ст. 110² КК України.

Висновки. Підсумовуючи правові та логічні колізії, а також проблемні аспекти правозастосовної практики ст. 110² КК України, можна підсумувати потребу подальшого вдосконалення правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду в розслідуванні злочинів, пов'язаних із фінансуванням сепаратизму в Україні.

Крім того, наведений напрям потребує подальшого наукового й експертного дослідження з метою створення методичних рекомендацій, що дадуть змогу оптимізувати процес розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину, передбаченого ст. 110² КК України.

Розглядаючи перспективні напрями виявлення й наступного документування протиправної діяльності, пов'язаної з фінансуванням дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, на нашу думку, представникам правоохоронних органів необхідно звернути увагу на сукупність дій фізичних і юридичних осіб, що здійснюють фінансування незаконно створеного уряду тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим, чим сприяють його подальшому функціонуванню.

У цьому контексті передусім посадовим особам Служби безпеки України та Державної служби фінансового моніторингу України необхідно започаткувати спільну діяльність із виявлення і притягнення до кримінальної відповідальності керівників і власників юридичних осіб, зареєстрованих на території України, які одночасно сплачують податки, збори й інші обов'язкові платежі до бюджету тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим або в будь-який інший спосіб, чим сприяють діяльності самопроголошеного «уряду» вказаного регіону.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян : Закон України від 16 січня 2014 р. № 721-18 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/721-18/ed20140116/page>.
6. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму : Закон України від 19 червня 2014 р. № 1533-VII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-vii>.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму) від 6 травня 2014 р. / народні депутати України: І.С. Луценко, А.А. Кожем'якін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pi3511=50842.
8. Вирок судді Жовтневого районного суду м. Запоріжжя Є.В. Стратія у кримінальній справі від 8 жовтня 2015 р. № 331/7297/15-к // Реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52051581>.
9. Юридична енциклопедія / за ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – 792 с.

А н о т а ц і я

Сиротов К. С. Передумови виникнення й аналіз проблемних аспектів правозастосовної практики статті 110² Кримінального кодексу України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню передумов доповнення Кримінального кодексу України ст. 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» й аналізу практики притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні вказаного злочину.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, державна влада, державний кордон.

А н н о т а ц и я

Сиротов К. С. Предпосылки возникновения и анализ проблемных аспектов правоприменительной практики статьи 110² Уголовного кодекса Украины «Финансирование действий, совершенных с целью насильственного изменения или свержения конституционного строя или захвата государственной власти, изменения границ территории или государственной границы Украины». – Статья.

Статья посвящена исследованию предпосылок дополнения Уголовного кодекса Украины ст. 110² «Финансирование действий, совершенных с целью насильственного изменения или свержения конституционного строя или захвата государственной власти, изменения границ территории или государственной границы Украины» и анализу практики привлечения к уголовной ответственности лиц, виновных в совершении указанного преступления.

Ключевые слова: Уголовный кодекс Украины, государственная власть, государственная граница.

S u m m a r y

Syroto K. S. The background and analysis of problematic aspects of law enforcement practice of art. 110² of the Criminal Code of Ukraine “Financing of actions committed with the aim of forcibly changing or overthrowing the constitutional system or seizing state power, changing the borders of the territory or state border of Ukraine”. – Article.

The article is devoted to the research of the prerequisites of supplementing the Criminal Code of Ukraine art. 110² “Financing of actions committed with the aim of forcibly changing or overthrowing the constitutional system or seizing state power, changing the borders of the territory or state border of Ukraine” and analyzing the practice of bringing to justice the persons guilty of committing this crime.

Key words: Criminal Code of Ukraine, state authorities, state border.